

NAUKI SPOŁECZNE WOBEC WSPÓŁCZESNYCH WYZWAŃ I KRYZYSÓW

Aspekty prawne, socjologiczne i aksjologiczne

Redakcja naukowa

Mariusz Charkiewicz, Piotr Wojnicz

 Instytut
Wydawniczy
EuroPrawo

W dniu 15 czerwca 2023 roku odbyła się konferencja naukowa w Ełku, poświęcona zagadnieniom współczesnych wyzwań i kryzysów w kontekście nauk społecznych. Interdyscyplinarny charakter debaty pozwolił na analizę problemów społecznych związanych z kryzysami politycznymi, militarystycznymi oraz medycznymi. Uczestniczyli w niej przedstawiciele wielu renomowanych uczelni, zarówno krajowych, jak i zagranicznych. Istotnym aspektem nauk społecznych jest ich interdyscyplinarność, co umożliwia holistyczne podejście do badanych tematów.

Pierwsze dwie dekady XXI wieku przyniosły wiele dylematów badawczych, związanych między innymi z pandemią, konfliktami społecznymi oraz inflacją, które miały istotny wpływ na społeczeństwo i państwo. Dodatkowo, wydarzenia po konferencji stanowią nową sferę badań, kształtującą trendy dla innych dziedzin naukowych.

Efektem dyskusji jest niniejsza monografia, skupiająca się na dwóch obszarach: egzystencji jednostki w społeczeństwie oraz szerszych zagadnieniach społecznych, takich jak wpływ wojny na stosunki międzynarodowe czy kwestia wielokulturowości. Warto podkreślić, że tematy poruszane w monografii odzwierciedlają obecne tendencje we współczesnych naukach społecznych, zwracając uwagę na zachowanie jednostki w społeczeństwie oraz interakcje interpersonalne.

PROFESJONALNY WYMIAR PUBLIKACJI

Książka do nabycia

 księgarnia internetowa
www.iwep.pl
zam@iwep.pl

Nr katalogowy: 1272

 Instytut
Wydawniczy
EuroPrawo
www.iwep.pl
e-mail: redakcja@iwep.pl
tel. 602 222 348

ISBN 978-83-7627-238-2

9 788376 272382

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana, przechowywana i przetwarzana jako źródło danych w jakiegokolwiek formie zapisu bez pisemnej zgody wydawcy.

Recenzent wydawniczy: prof. dr hab. Jadwiga Gumińska-Pawlic

Publikacja wydana przy współpracy i dofinansowaniu Cognita sp. z o.o.

Redaktorzy nie ponoszą odpowiedzialności za treść prac i osobiste poglądy Autorów.

© Instytut Wydawniczy EuroPrawo Sp. z o.o.

Wydanie I

Warszawa 2024

ISBN: 978-83-7627-238-2

Instytut Wydawniczy EuroPrawo Sp. z o.o.

Al. Solidarności 117/207

00-140 Warszawa

tel. 602 222 348; redakcja@iwep.pl

www.iwep.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Przedmowa	11
Moralność a mentalność podatkowa (Mariusz Charkiewicz)	13
Wprowadzenie	13
Moralność podatkowa	13
Mentalność podatkowa	16
Moralność i mentalność podatkowa a szara strefa	18
Wnioski	19
Bibliografia	20
Wpływ pandemii COVID-19 na sektor egzogeniczny polskich województw (Marcin Bogdański)	23
Wprowadzenie	23
Cel, zakres badań i metody badawcze	24
Baza ekonomiczna jako czynnik wzrostu gospodarczego w ujęciu teoretycznym	27
Charakterystyka bazy ekonomicznej województw w latach 2010–2020	29
Podsumowanie i wnioski	35
Bibliografia	39
Instytucja „Niebieskiej Karty” w systemie przeciwdziałania przemocy domowej w świadomości mieszkańców Elku. Studium prawnosocjologiczne (Piotr Wojnicz, Aleksandra Jakubczyk)	41
Wprowadzenie	41
Pojęcie rodziny z dysfunkcjami	42
Uwarunkowania społeczno-gospodarcze miasta Elk w kontekście przemocy domowej	47

Zjawisko przemocy domowej na terenie miasta Elk	50
Skuteczność procedury „Niebieskie Karty” w opinii mieszkańców Elku	52
Zakończenie	58
Bibliografia	60

Nauki społeczne wobec współczesnych wyzwań i kryzysów kultury w Polsce (Kamil Krzysztof Cielek)	63
Wprowadzenie	63
Kryzys edukacji	64
Problem pamięci historycznej	66
Polaryzacja i ideologiczne podziały	67
Globalizacja a zachowanie tradycji	68
Specyfika nauk społecznych	70
Problemy kulturowe – możliwe perspektywy działań	72
Wnioski końcowe	74
Bibliografia	76

Lokalne inicjatywy kulturalne w dobie globalizacji – istota i znaczenie (Piotr Wojnicz, Weronika Ziemkiewicz)	79
Wprowadzenie	79
Pojęcie polityki kulturalnej	80
Realizacja polityki kulturalnej w województwie podlaskim	83
Charakterystyka instytucjonalno-prawna Grajewskiego Centrum Kultury	85
Urzeczywistnienie polityki kulturalnej w społeczności lokalnej na przykładzie miasta Grajewo	88
Zakończenie	91
Bibliografia	93

Troska o rodzinę w działalności międzywojennego Stowarzyszenia Rodzina Kolejowa – z perspektywy XXI wieku (Agnieszka Suplicka)	95
Wprowadzenie	95
Stowarzyszenie Rodzina Kolejowa i jego troska o rodzinę	98

Współczesne egzemplifikacje stowarzyszeń działających na rzecz rodziny	102
Podsumowanie	106
Bibliografia	108
„Mafia lekowa” – fakt czy mit? Studium prawno-porównawcze, część 1 (Piotr Lisowski)	113
Wprowadzenie	113
Cel badań własnych	114
Materiał i metody	115
Patologie urzędnicze w farmacji – „mafia lekowa”	117
Wnioski	124
Bibliografia	125
Istota systemu terapeutycznego w postępowaniu ze skazanymi uzależnionymi od alkoholu (Marcin Józef Kryński)	127
Wprowadzenie	127
Założenia wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym	129
Kategorie skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym	131
Regulamin organizacyjno-porządkowy w postępowaniu indywidualnym ze skazanym	135
Przymus kierowania skazanych do systemu terapeutycznego w przypadku braku ich uprzedniej zgody	138
Podsumowanie	142
Bibliografia	146
Wyzwania nauk społecznych wobec zagrożeń współczesnego świata – ubóstwo i głód (Anna Dziurny)	151
Wprowadzenie	151
Ubóstwo jako problem społeczno-ekonomiczny	152
Głód jako problem społeczno-ekonomiczny	156
Ubóstwo i niedożywienie wobec nierówności społecznych	161
Zakończenie	163
Bibliografia	165

Dylematy zarządzania wielokulturowym rynkiem pracy w Polsce (Liliya Stachowiak)	167
Wprowadzenie	167
Przesłanki kształtowania charakteru rynku pracy w segmencie zatrudniającym cudzoziemców	168
Identyfikacja i charakterystyka cudzoziemskiego segmentu polskiego rynku pracy	171
Dylematy wielokulturowości rynku pracy	175
Dylematy zarządzania w warunkach wielokulturowego rynku pracy	178
Zakończenie	180
Bibliografia	182
Problem prześladowania Świadków Jehowy we współczesnej Rosji (Eryk Patryk Kowalczyk)	185
Wprowadzenie	185
Świadkowie Jehowy w Rosji	185
Prześladowania i represje – historia najnowsza	189
Ideologiczne przesłanki	190
Druga strona medalu	192
Wnioski końcowe	195
Bibliografia	197
Wojna na Ukrainie a rynek pracy w Polsce w latach 2022–2023 (Piotr Modliński)	199
Wprowadzenie	199
Polski rynek pracy a ruchy migracyjne wywołane wojną na Ukrainie	200
Aspekty socjalno-bytowe napływu uchodźców	201
Perspektywy rozwoju sytuacji napływu ukraińskich uchodźców	207
Zakończenie	212
Bibliografia	214
Wpływ polityki mocarstw na bezpieczeństwo (Wojciech Szulc)	217
Wprowadzenie	217
Zapewnienie bezpieczeństwa a funkcjonowanie państw	218

Wybrane konflikty zbrojne w XX i XXI wieku oraz ich wpływ na politykę międzynarodową	221
Rywalizacja między Stanami Zjednoczonymi Ameryki a Chińską Republiką Ludową	226
Podsumowanie	228
Bibliografia	229

Wykaz skrótów

ChRL	Chińska Republika Ludowa
FAO	Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (<i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i>)
GCK	Grajewskie Centrum Kultury
GIF	Główny Inspektor Farmaceutyczny
GIH	Grajewska Izba Historyczna
GUS	Główny Urząd Statystyczny
KGB	Komitet Bezpieczeństwa Państwowego
NATO	Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (<i>North Atlantic Treaty Organization</i>)
OIA	Okręgowa Izba Aptekarska
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
PKB	produkt krajowy brutto
RFSRR	Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka
UE	Unia Europejska
USA	Stany Zjednoczone Ameryki (<i>The United States of America</i>)
Wagner PMC	<i>Wagner Private Military Company</i>
WIF	Wojewódzki Inspektor Farmaceutyczny
ZSRR	Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Przedmowa

W dniu 15 czerwca 2023 roku w Elku odbyła się konferencja naukowa pod tytułem „Nauki społeczne wobec współczesnych wyzwań i kryzysów. Aspekty prawny, socjologiczny i aksjologiczny”. Pokłosiem tej debaty naukowej jest poniższa pozycja książkowa. Konferencja miała charakter interdyscyplinarny, co umożliwiło poruszenie tematów związanych z bieżącymi problemami społecznymi, wynikającymi z kryzysów politycznych, militarnych czy natury medycznej. W dyskusji uczestniczyli przedstawiciele różnych środowisk naukowych, w tym z: Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu w Białymstoku, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Krakowskiego Uniwersytetu Technologicznego, Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Rzeszowskiego, Akademii Medycznych i Społecznych Nauk Stosowanych w Elblągu, a także Università degli Studi di Bari Aldo Moro we Włoszech.

Należy podkreślić, że interdyscyplinarny charakter nauk społecznych stanowi ich istotny atut. Problematyka poruszana przez nie obejmuje wiele obszarów badawczych, tworząc płaszczyznę, na której stykają się dziedziny takie jak: prawo, administracja, psychologia, polityka czy socjologia. Dzięki swej wielowymiarowej naturze nauki społeczne sprzyjają twórczym rozwiązaniom na temat złożonych zjawisk nas otaczających. Pierwsze dwie dekady XXI wieku przyniosły naukom społecznym wiele dylematów badawczych. Pandemia o niespotykanym dotąd rozmiarze, wojny, konflikty społeczne oraz inflacja stanowiły wyzwania badawcze dla naukowców z wielu dyscyplin. Wszystkie te zjawiska miały diametralny wpływ na funkcjonowanie państwa i społeczeństwa. Jednocześnie wydarzenia po wspomnianej konferencji stanowią dodatkową sferę badawczą, dzięki której nauki społeczne mogą się rozwijać i wytyczać nowe trendy dla innych dziedzin naukowych.

Efektorem interesujących wystąpień jest niniejszy zbiór artykułów poruszających bieżącą tematykę i analizujących przemiany społeczne oraz ich następstwa. Monografia skupia się na dwóch wzajemnie uzupełniających się obszarach. Pierwszy dotyczy egzystencji jednostki w społeczeństwie,

funkcjonowania zbiorowości ludzkich oraz zjawisk takich jak: przemoc, wsparcie instytucjonalne państwa w sytuacjach kryzysowych, solidarność międzyludzka oraz moralność w życiu codziennym. Analizie poddano również problematykę związaną z patologią i nadużyciami w administracji publicznej. Drugi obszar obejmuje szersze zagadnienia, takie jak: wpływ wojny na Ukrainie na stosunki społeczne w innych państwach, kwestię wielokulturowości oraz funkcjonowanie rynku pracy w obliczu globalnych przemian.

Niewątpliwie wieloaspektowość i wielokierunkowość tematów poruszanych w niniejszych rozważaniach naukowych odzwierciedlają obowiązujące tendencje we współczesnych naukach społecznych, skupiających się na wszystkim, co związane jest z funkcjonowaniem człowieka jako jednostki oraz elementu wspólnoty, obejmując jego zachowanie, relacje międzyludzkie, kontrolę interpersonalną czy bodźce wpływające na przemiany zachodzące w różnych zbiorowościach.

Redaktorzy pragną podziękować wszystkim autorom za chęć podzielenia się swoim dorobkiem naukowym oraz za wkład w powstanie niniejszej pozycji. Czytelnikom życzą zaś, aby znaleźli w niej wiedzę użyteczną w różnych sferach życia.

Mariusz Charkiewicz
Piotr Wojnicz

Moralność a mentalność podatkowa

Wprowadzenie

Budowa systemu podatkowego wiąże się z pobieraniem części dochodu gospodarstw domowych, co sprawia, że podatek jest postrzegany jako ograniczenie możliwości konsumpcyjnych i inwestycyjnych oraz jako naruszenie wolności jednostki. Wysokość podatku, ulgi i zwolnienia kształtują reakcje płatników podatkowych wobec obowiązków podatkowych. Przymusowy i nieodwołalny charakter podatku ogranicza możliwości konsumpcyjne podatników i może wywoływać u nich negatywne emocje. Z drugiej strony, należy jednak brać pod uwagę czynniki niematerialne, takie jak: tradycje, czynniki psychologiczne, moralność i mentalność, które również wpływają na postawy podatników wobec płacenia podatków.

Należy również wskazać, iż postęp technologiczny i naukowy, prowadzący do poprawy warunków życia społeczeństwa, może paradoksalnie przyczyniać się do obniżenia moralności obywateli i osłabienia poczucia obowiązku w zakresie płacenia podatków. Zachowania podatników kształtowane są w znacznym stopniu przez czynniki moralne związane z kulturą podatkową danego społeczeństwa. Opinia o płaceniu podatków najczęściej odzwierciedla poziom moralności i mentalności podatkowej.

Moralność podatkowa

Zgodnie z definicją wprowadzoną przez Schmödersa w latach 60. XX wieku, moralność podatkowa to „postawy grupy lub całej populacji podatników dotyczące kwestii wywiązywania się lub zaniedbywania obowiązków podatkowych utrwalonej w mentalności podatkowej i świadomości

obywatelskiej”¹. Ze wskazanej definicji wynika, że moralność podatkowa to wewnętrzny stosunek do zapłaty podatku, polegający na indywidualnej, każdorazowej reakcji podmiotu na obowiązek podatkowy. Wewnętrzne ustosunkowanie się podatnika do obowiązku podatkowego może przyjmować formę wewnętrznej akceptacji, obojętności lub braku akceptacji tego obowiązku i uznania zwierzchnictwa skarbowego państwa. Moralność podatkowa wymaga również, ażeby działanie zewnętrzne podatnika było spójne z jego wewnętrzną reakcją na obowiązek podatkowy.

W literaturze przedmiotu często używa się terminu „moralność podatkowa” jako synonimu „etyki podatnika”². Z kolei etyka, to zbiór ogółu norm moralnych przyjętych i akceptowanych w danej społeczności względem postawy podatnika dotyczącej obowiązku płacenia podatków do budżetu państwa. Istotne jest zrozumienie, że etyka i moralność, chociaż często używane zamiennie, nie są pojęciami tożsamymi. Oba terminy odnoszą się do ustalonych w społeczeństwie reguł postępowania, przez co mają cechy wspólne, jednak etyka jest pojęciem szerszym, obejmującym nie tylko samo zrozumienie moralności, lecz także naukę i refleksję nad moralnością³.

Etyka to nauka o zachowaniu ludzkim i ocenie jego zachowania względem obowiązujących norm społecznych. Odgrywa ona istotną rolę w kontekście prawa podatkowego. Jest kluczowa dla respektowania obowiązków podatkowych przez podatników, ponieważ może pozytywnie wpływać na ich poczucie potrzeby płacenia podatków. Kształtuje ogólnospołeczną świadomość, że podatek stanowi daninę na rzecz wspólnego celu (realizuje funkcję dochodową podatków)⁴.

Podmiotom zobowiązanym do zapłaty podatku często towarzyszy skłonność do unikania opodatkowania. Moralność podatkowa zawsze odnosi się do indywidualnych przekonań dotyczących obowiązków podatkowych, a sam podatek może być postrzegany jako ograniczenie zdolności konsumpcyjnej oraz jako ingerencja w wolność jednostki lub ograniczenie praw podmiotowych, zwłaszcza w przypadku osób fizycznych. Z tego powodu, podatnicy mają tendencję do uchylania się od zobowiązania podatkowego (w formie legalnej lub nielegalnej), wykazując przy tym znaczną kreatywność.

¹ E. Kichler, *The economic psychology of tax behaviour*, Cambridge 2007, s. 99.

² A. Szulc, *Przyczyny i skutki zatrudnienia nierejestrowanego w Polsce*, Warszawa 2013, s. 91-92.

³ M. Pasternak-Malicka, *Mentalność i moralność podatkowa a reakcje gospodarstw domowych na obowiązek podatkowy*, „Modern Management Review”, 20(2013), s. 90-91.

⁴ A. Gomułowicz, *Podatki a etyka*, Warszawa 2013, s. 40.

Moralność podatkowa, w przypadku osób fizycznych, w dużej mierze jest kształtowana przez rodzaj obowiązującego systemu podatkowego, któremu podlegają, postępowanie administracji podatkowej, efektywność weryfikacji kontroli w zakresie przestrzegania przepisów prawa podatkowego. Dla osób prowadzących działalność gospodarczą istotnym czynnikiem wpływającym na ewentualne uchylanie się od obowiązku podatkowego jest ocena priorytetu⁵. Według przedsiębiorców główną funkcją działalności gospodarczej jest generowanie, najlepiej wysokich, dochodów. W kontekście prowadzenia przedsiębiorstwa moralność, a nawet ogólniej – etyka, mogą być postrzegane jako przeszkoda w osiągnięciu tego celu.

W ogólnej ocenie społeczeństwa, działania związane z oszustwami podatkowymi są zaskakująco często traktowane neutralnie lub nadzwyczaj łagodnie. Wielu podatników nie uważa za negatywne ani społecznie nieakceptowalne podejmowanie działań na granicy prawa lub nawet nielegalnych w celu minimalizacji zobowiązań podatkowych. Wręcz przeciwnie, takie osoby mogą być postrzegane jako odważne i przedsiębiorcze.

Naruszanie wspólnego dobra poprzez unikanie płacenia podatków z reguły nie wywołuje negatywnych reakcji wśród ogółu, gdyż dla zwykłego człowieka nie jest to na co dzień odczuwalne – nie doświadcza on bezpośrednich skutków unikaniem uiszczenia zobowiązania podatkowego. Społeczne postrzeganie państwa jako wymaginowanego, anonimowego bytu/institucji prowadzi do przekonania, że w rzeczywistości nikt nie ucierpi z powodu oszustw podatkowych, co ilustruje proces kształtowania się mentalności podatkowej. Ocena moralna unikania zapłacenia podatku nie jest jednoznaczna – istotne są bowiem okoliczności, w których dochodzi do tego rodzaju zachowań. Według niektórych przedstawicieli doktryny, pewne sytuacje mogą usprawiedliwiać moralnie uchylanie się od zapłacenia podatków. Przykładowo może wydawać się uzasadnione unikanie zapłacenia podatku, gdy dochodzi do nadużyć politycznych lub korupcji, gdy środki z podatków są wydatkowane w niewłaściwy sposób, albo gdy podatnika po prostu nie stać na uiszczenie podatku w znacznej wysokości⁶.

Moralność podatkowa słabnie wraz ze spadkiem poczucia sprawiedliwości społecznej, nakładaniem nadmiernie wysokich podatków oraz komplikowaniem procedur podatkowych. Postrzeganie podatków jako zbyt wysokich

⁵ I. Taranow, *Socjalno-psychologiczne aspekty uchylania się od podatków na Ukrainie*, „Studia i Prace KZiF”, 22(2001), s. 131.

⁶ Zob. A. Bernal, *Zjawisko uchylania się od podatków dochodowych i metody jego ograniczania*, Warszawa 2008, s. 44–46.

i niesprawiedliwych, a prawa podatkowego jako zmiennego i niejasnego, znacznie zmniejsza ewentualne poczucie winy u podatników, którzy unikają zapłaty zobowiązań podatkowych. Dodatkowo trudna sytuacja ekonomiczna podatnika może również zmniejszać wagę popełnianego czynu. Postawy etyczne w obliczu ogółu zobowiązań wobec państwa (dotyczące wszystkich danin publicznych) należy rozważać z punktu widzenia sprawiedliwości legalnej⁷. Sprawiedliwość legalna powinna być rozumiana jako obowiązek każdego obywatela do uiszczania przewidzianych podatków, a co za tym idzie wnoszenia indywidualnego wkładu do dobra wspólnego⁸.

Mentalność podatkowa

Mentalność podatkowa, ogólnie rzecz biorąc, jest zbiorową, społeczną reakcją na obowiązki podatkowe wyrażającą się w postawie określonej grupy społecznej względem obciążeń fiskalnych. Mentalność podatkowa stanowi także swoistą świadomość społeczną oraz stosunek do obowiązków obywatela względem państwa⁹.

Mentalność podatkowa zależy od kultury podatkowej danego społeczeństwa, co prowadzi do wyodrębnienia krajów o mentalności północnej i południowej. W krajach o mentalności północnej (Szwecja, Norwegia, Dania oraz Niemcy) występuje znaczne zdyscyplinowanie podatkowe i silne poczucie obowiązku wobec uiszczania zobowiązań podatkowych. Natomiast w krajach o mentalności południowej (Włochy, Grecja, Hiszpania) mogą pojawiać się trudności z egzekwowaniem opłat podatkowych, a sama idea podatków może spotkać się z wyraźną niechęcią. Jeżeli chodzi o Polskę, bardziej zbliżona jest ona do mentalności południowej. Chęć lub niechęć do płacenia podatków jest silnie zdeterminowana przez stosunek społeczeństwa do władzy państwowej, obowiązki obywatelskie, system wartości i normy, które są podstawowymi regulatorami zachowań społeczeństwa. Mentalność podatkowa w znacznej mierze jest uwarunkowana historycznie. W regionach Europy Środkowej, Środkowowschodniej oraz Europie Wschodniej niechęć do opłacania podatków wynika często z jeszcze wciąż

⁷ M. Pasternak-Malicka, *Nieetyczne postawy podatników jako zagrożenie bezpieczeństwa finansowego państwa*, „Kolegium Ekonomiczno-Społeczne. Studia i Prace”, 4(2015), s. 130–134.

⁸ D. Dańkowski, *Podatki i moralność*, „Znak”, 2(1998), s. 76–77.

⁹ A. Komar, *Finanse publiczne w gospodarce rynkowej*, Bydgoszcz 1996, s. 137.

nie do końca przewyższonych problemów, takich jak korupcja polityków i urzędników, niska jakość i dostępność usług finansowanych z budżetu państwa. Wszystkie te czynniki wpływają na kształtowanie się kultury podatkowej oraz świadomości podatkowej obywateli.

W okresie socjalizmu w Polsce oszustwa podatkowe były wręcz przejawem walki z systemem. Obywatele nie czuli więzi z państwem, a płacenie podatków nie było kojarzone ze wspólnym interesem ogółu obywateli. Z kolei we Włoszech jeszcze do niedawna unikanie opodatkowania było wręcz uznawane za moralny obowiązek, z uwagi na zupełny brak zaufania obywateli do państwa¹⁰.

Ingerencja państwa w stosunki majątkowe może wywołać różne reakcje podatników wobec nałożenia obowiązków podatkowych. Te reakcje mogą obejmować płacenie podatków zgodnie z wymogami, płacenie tylko minimalnej kwoty podatków, częściowe unikanie płacenia podatków lub też całkowite, świadome zaprzestanie ich płacenia w ogóle. Większość podatników, o ile tylko mają taką możliwość, podejmuje aktywne działania w celu uniknięcia lub zminimalizowania swoich zobowiązań podatkowych.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się sześć podstawowych reakcji podatników wobec obowiązków podatkowych: dostosowanie się do podatku (czyli spełnienie obowiązku podatkowego), przerzucanie podatku, legalne unikanie podatku, nadrobienie podatku, nielegalne uchylanie się od podatku, wycofywanie się z działalności będącej przedmiotem opodatkowania¹¹. Co do zasady, subiektywne przekonanie podatnika o zbyt wysokiej kwocie podatku, skłania go do podejmowania działań mających na celu minimalizację wysokości zobowiązań wobec Skarbu Państwa.

Warto w tym miejscu wskazać różnicę między uchylaniem się od opodatkowania a unikaniem opodatkowania. Uchylanie się od opodatkowania polega na podejmowaniu działań nielegalnych w celu uniknięcia płacenia podatków, podczas gdy unikanie opodatkowania polega zazwyczaj na korzystaniu z luk w przepisach. Zarówno ekonomiczne, jak i psychologiczne czynniki wpływają na oba te zjawiska, które dodatkowo oddziałują na siebie nawzajem. Reakcje podatkowe uzależnione są od formy i wysokości nałożonego podatku. Progresywna forma opodatkowania znacząco potęguje niechęć do uiszczania podatku¹².

¹⁰ E. Bogacka-Kisiel, *Finanse osobiste. Zachowania - produkty - strategie*, Warszawa 2012, s. 302-303.

¹¹ M. Pietrewicz, *Polityka fiskalna*, Warszawa 1993, s. 65-66.

¹² R. Gwiazdowski, *Podatek progresywny i proporcjonalny. Doktrynalne przesłanki, praktyczne konsekwencje*, Warszawa 2007, s. 225.

Wyrażenie podświadomej zgody na płacenie podatków jest uzależnione od obowiązującego systemu oraz współpracy pomiędzy obywatelami a państwem. Możliwość wpływu na wysokość podatków, współdecydowania o przeznaczeniu kwot uzyskanych z wpływów do budżetu państwa, wykazuje tendencję pozytywnego umocnienia poczucia obowiązku obywatelskiego i chęci zapłaty podatku, co z kolei kształtuje zarówno mentalność, jak i moralność podatkową.

Moralność i mentalność podatkowa a szara strefa

Szara strefa, czyli tzw. gospodarka nieformalna, obejmuje przede wszystkim działania i zdarzenia gospodarcze nierejestrowane fiskalnie, co rzadko czyni je przedmiotem oficjalnych statystyk. Głównym motywatorem przedsiębiorców do prowadzenia działalności w szarej strefie jest unikanie opodatkowania, zarówno podatkami bezpośrednimi, jak i pośrednimi. Praktyka ta wiąże się z ogromnymi stratami dla budżetu państwa. Oszustwa podatkowe, będące wyrazem niemoralnych zachowań podatników, stanowią poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa finansowego państwa. Uznaje się je również za naruszenie fundamentów współczesnego państwa demokratycznego.

Unikanie lub redukcja zobowiązań podatkowych jest powszechne we współczesnych państwach. Podatnicy często rozważają korzyści wynikające z unikania opłacania podatków oraz ryzyko związane z takimi działaniami. Z obserwacji wynika, że mimo niskiego prawdopodobieństwa przeprowadzenia kontroli podatkowej, wiele osób decyduje się na terminową regulację swoich zobowiązań podatkowych ze względu na moralność podatkową i poczucie obowiązku¹³.

Obecnie w wielu krajach oszustwa podatkowe są traktowane neutralnie lub nawet pozytywnie (z punktu widzenia podatnika). Unikanie uiszczenia podatków jest społecznie akceptowane jako nieszkodliwe zjawisko. Wiele podatników usprawiedliwia swoje działania brakiem wystarczających środków finansowych na utrzymanie siebie i swojej rodziny, a w przypadku przedsiębiorców – trudną sytuacją finansową swojego przedsiębiorstwa¹⁴.

¹³ A. Słysz, *Moralność a kształtowanie przedmiotowego zakresu opodatkowania podatkami dochodowymi i podatkiem od towarów i usług*, „Przegląd Prawa Publicznego”, 7-8(2017), s. 74-81.

¹⁴ Zob. więcej A. Gomułowicz, *Atak na sakiewkę (w:) Współczesne problemy prawa podatkowego - teoria i praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogumiłowi Brzezińskiemu* (tom I), red. J. Głuchowski, Warszawa 2019.

Jednakże należy pamiętać, że unikanie zobowiązań podatkowych jest nielegalne i narusza zasady obowiązujące w społeczeństwie. Wpływa to negatywnie na budżet państwa oraz sprawiedliwość społeczną. Dlatego ważne jest, aby podatnicy świadomie realizowali swoje obowiązki podatkowe i przyczyniali się do rozwoju społeczeństwa.

Wnioski

Na moralność i mentalność podatkową wpływają różnorodne czynniki – indywidualna sytuacja ekonomiczna, kultura prawna, pewność prawa itp. Chociaż ten ostatni może wydawać się lekko utopijny, to bez wątpienia budowa systemu podatkowego, procedura stanowienia prawa, a także sposób komunikacji pomiędzy ustawodawcą, władzą wykonawczą a podatnikami ma istotne znaczenie dla wzmacniania pewności podatkowej, a tym samym moralności podatkowej. Wśród czynników wzmacniających pewność podatkową należy wskazać przede wszystkim: zgodność przepisów krajowych z międzynarodowymi standardami podatkowymi, istnienie wytycznych w zakresie stosowania przepisów podatkowych, ułatwienie rozliczeń podatkowych, nieczęste zmiany w przepisach podatkowych, wprowadzanie zmian po konsultacjach społecznych i ze stosownym wyprzedzeniem oraz transparentność działania organów podatkowych.

Moralność i mentalność podatkową można i należy wspierać. Czynnikiem budującym kulturę podatkową są przede wszystkim wzajemna komunikacja i zrozumienie pomiędzy administracją podatkową a podatnikami. Drugim, równie ważnym czynnikiem jest odbudowa zaufania podatników, co w obecnych czasach stanowi niewątpliwie spore wyzwanie. Co prawda, żaden system podatkowy nie opiera się na bezgranicznym zaufaniu podatnika do państwa, należy jednak pamiętać, że płacąc podatki, przyczynia się on do budowania wspólnego dobra. Ilość oszustw podatkowych może się zmniejszyć, gdy przestaną być one postrzegane jako wyraz przedsiębiorczości lub obrony, a wszelkie niemoralne czyny zostaną społecznie napiętnowane¹⁵.

¹⁵ Zob. W. Grześkiewicz, *Zasady podatkowe w stanowieniu prawa podatkowego*, „Finanse Komunalne”, 6(2019), s. 45–53; J. Glumińska-Pawlic, *Pojęcie systemu podatkowego (w:) Uszczelnienie systemu podatkowego w Polsce*, red. D.J. Gajewski, Warszawa 2020.

Moralność a mentalność podatkowa

Streszczenie: Konstrukcja podatku wymusza przejmowanie części dochodu podatnika, co wpływa na postrzeganie go jako świadczenia ograniczającego konsumpcję, przedsiębiorczość, rozwój, a nawet wolność jednostki. Brak neutralnego charakteru podatku wpływa na różne zachowania podatników. Opracowanie porusza przede wszystkim tematykę moralności oraz mentalności podatkowej, które kształtują się odmiennie w zależności od uwarunkowań historycznych, gospodarczych i światopoglądowych podatników. Poprawa warunków ekonomicznych podatników poprzez rozwój cywilizacyjny i postęp techniczny, jednocześnie wpłynęły na spadek moralności podatników. W niniejszym opracowaniu omówiony zostanie wpływ poszczególnych czynników na reakcje obywateli na obowiązek płacenia podatków w kategorii etycznej oraz uwarunkowanie skłonności do dokonywania oszustw podatkowych.

Słowa kluczowe: moralność podatkowa, mentalność podatkowa, obowiązek podatkowy, oszustwo podatkowe

Morality versus tax mentality

Summary: The design of the tax system requires a portion of taxpayer's income, which can be perceived as a reduction in disposable income, potentially limiting consumption, entrepreneurship, development, and even individual freedom. This inherent lack of neutrality in taxation can influence taxpayers' behavior in various ways. This study focuses on the concept of taxpayer morality and tax mentality, which are shaped by historical, economic, and ideological factors. While economic progress and technological advancements have improved living standards for many taxpayers, they may have also contributed to a decline in tax compliance. This study will explore how individual factors influence citizens' ethical perspectives on paying taxes and the determinants of tax fraud propensity.

Keywords: tax morality, tax mentality, tax obligation, tax fraud

Bibliografia

- Bernal A., *Zjawisko uchylania się od podatków dochodowych i metody jego ograniczania*, Warszawa 2008.
- Bogacka-Kisiel E., *Finanse osobiste. Zachowania – produkty – strategie*, Warszawa 2012.
- Dańkowski D., *Podatki i moralność*, „Znak”, 2 (1998).

- Glumińska-Pawlic J., *Pojęcie systemu podatkowego* (w:) *Uszczelnienie systemu podatkowego w Polsce*, red. D.J. Gajewski, Warszawa 2020.
- Gomułowicz A., *Atak na sakiewkę* (w:) *Współczesne problemy prawa podatkowego – teoria i praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogumiłowi Brzezińskiemu* (tom I), red. J. Głuchowski, Warszawa 2019.
- Gomułowicz A., *Podatki a etyka*, Warszawa 2013.
- Grześkiewicz W., *Zasady podatkowe w stanowieniu prawa podatkowego*, „Finanse Komunalne”, 6(2019).
- Gwiazdowski R., *Podatek progresywny i proporcjonalny. Doktrynalne przesłanki, praktyczne konsekwencje*, Warszawa 2007.
- Kichler E., *The economic psychology of tax behaviour*, Cambridge 2007.
- Komar A., *Finanse publiczne w gospodarce rynkowej*, Bydgoszcz 1996.
- Pasternak-Malicka M., *Mentalność i moralność podatkowa a reakcje gospodarstw domowych na obowiązek podatkowy*, „Modern Management Review”, 20(2013).
- Pasternak-Malicka M., *Nieetyczne postawy podatników jako zagrożenie bezpieczeństwa finansowego państwa*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace”, 4(2015).
- Pietrewicz M., *Polityka fiskalna*, Warszawa 1993.
- Taranow I., *Socjalno-psychologiczne aspekty uchylania się od podatków na Ukrainie*, „Studia i Prace KZiF”, 22(2001).
- Słysz A., *Moralność a kształtowanie przedmiotowego zakresu opodatkowania podatkami dochodowymi i podatkiem od towarów i usług*, „Przegląd Prawa Publicznego”, 7-8(2017).
- Szulc A., *Przyczyny i skutki zatrudnienia nierejestrowanego w Polsce*, Warszawa 2013.